

BANYÁR JÓZSEF

Miként javítható az állami nyugdíjrendszer?

Öt lehetséges lépés egy átfogó reformhoz

A tanulmányban az állami nyugdíjrendszer öt fontos javítási lehetőségét írtuk le, amelyek többsége egymástól függetlenül is bevezethető. Ezek: 1. az egyéni számla vagy pontrendszer, 2. egyéni helyett családi nyugdíj, 3. automatikus korhatár-indexálás, 4. állami szervezésű, egyéni számlás, feltőkésített nyugdíjláb kialakítása, 5. a párhuzamos magán- és állami nyugdíjak folyósításának egymás utánivá tétele. Amennyiben a döntéshozók az állami nyugdíjrendszer átfogó reformjára szánnák el magukat, s bevezetnék a *Banyár* [2019b]-ben javasolt emberitőke-alapú nyugdíjrendszert, akkor egyúttal célszerű élni mind az öt, itt leírt lehetőséggel is, hogy egy valóban jó nyugdíjrendszert alkossanak meg, de átfogó reform nélkül is érdemes ezen elemek némelyikét vagy akár az összeset bevezetni.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: H55, J11, J18.

Múlt év végén publikáltam egy tanulmányt (*Banyár* [2019b]), amelyben azt javasoltam, hogy az állami nyugdíjrendszer hagyja el a mai, elvileg hibás működését, és (fokozatosan) változzon át emberi tőkével feltőkésített rendszerré. Ez minden szempontból jó irányú, hatalmas változás lenne. Az állami nyugdíjrendszernek azonban nem csak az alapelvét kellene megváltoztatni. Ezúttal öt fontos változtatási lehetőséget vázolok fel, amelyeket attól függetlenül is érdemes a döntéshozóknak megfontolniuk, hogy áttérnek vagy nem egy új elvű nyugdíjrendszerre, hiszen azok a mai rendszer hatékonyságát is jelentősen növelnék. Ha áttérnek, akkor viszont ezeket eleve javasolom az új rendszerbe beiktatni. Sőt az egyes javaslatok nagyrészt egymástól is függetlenek, vagyis akár „szemezgetni” is lehet belőlük – bár együttes alkalmazásuk a leghatékonyabb.

A javaslatok közül az egyéni számlák bevezetése már régi ígéret, s annak valamely formáját (névleges egyéni számlás, illetve pontrendszer) lényegében az összes magyar nyugdíjszakértő támogatja. A családi nyugdíjrendszer hozzáillesztené a nyugdíjjogosultság megszerzését a családon belüli munkamegosztáshoz, s ezáltal (főleg a gyermekes nők számára) egy sokkal méltányosabb nyugdíjat valósítana meg,

Banyár József egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem (e-mail: jozsef.banyar@uni-corvinus.hu). A kézirat első változata 2020. március 16-án érkezett szerkesztőségünkbe.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2020.6.632>

s logikusabbá tenné az özvegyi nyugdíjrendszert is. A nyugdíjkorhatár automatikus indexálása egy egyszerű számvetés a folyamatosan növekvő élettartam által nyújtott lehetőségekkel és az általa okozott problémákkal, amit már nagyon sok országban „megléptek”. A feltökésített állami nyugdíj részrendszer kiépítése pedig mind az ügyfelek, mind az állam számára sok haszonnal kecsegtet, főleg, ha annak járadékszolgáltatását nem a szokásos, eléggé problematikus, hanem újszerű, innovatív (eddig még sehol a világon ki nem próbált) módon oldják meg.

Az állami folyó finanszírozású rendszer átalakítása egyéni számlássá

A folyó finanszírozású állami nyugdíjrendszer, amit Roosevelt hozott létre az 1930-as évek végén, 1940-es évek elején, bevallottan egy elmélet nélküli rögtönzés volt (*Blackburn* [2003]), aminek egyfajta – de a tényleges rendszerre igazából soha rá nem illett – ideológiáját majdnem két évtizeddel később *Samuelson* [1958] adta meg. A mából visszatekintve úgy tűnik, hogy elemeit a korszak két meglévő nyugdíjmegoldásából „ollózták össze”: a munkáltató által finanszírozott, a munkavállaló lojalitását jutalmazó foglalkoztatói nyugdíjrendszerből és a biztosítók által működtetett egyéni nyugdíjbiztosításokból (*Banyár* [2019a]). Az elsőből jött az állami rendszerekben széles körben alkalmazott „nyugdíjformula”, vagyis a „szolgáltatással meghatározott” (*defined benefit, DB*) jelleg és a szolgálati idő alkalmazása, a másodikból pedig a többékevésbé egyéni befizetés, ami alapján a rendszernek valójában „befizetéssel meghatározott” (*defined contribution, DC*) jellegűnek kellett volna lennie. Hiszen, ha például ezt figyelembe véve olvassuk el *Samuelson* tanulmányát, akkor abból egy befizetéssel meghatározott nyugdíjrendszer képe bontakozik ki, s valóban: ha a nyugdíjjogosultságot a járulékfizetéssel lehet megszerezni – mint ahogy az a folyó finanszírozású rendszerekben történik, amúgy elméletileg helytelenül –, akkor a befizetéssel meghatározott rendszer a logikus, nem pedig a szolgáltatással meghatározott.

Emiatt a folyó finanszírozású rendszereknek valójában már a kezdet kezdetén ilyenekként kellett volna megszületniük, de itt már nagyon látszik, hogy a „hivatalos ideológia” sokkal későbbi, mint maga a rendszer. A rendszer valójában nem nagyon igazodott ehhez az ideológiához, csak fellelegzett, hogy most már ilyen is van, nem kell magukról továbbra is azt hinniük, hogy pilótajátékot űznek (pedig de, de ez egy másik történet *Banyár* [2019a]).

Visszatekintve az is érthetővé válik, hogy miért kellett kezdetben szolgáltatással meghatározott jellegűként megfogalmazni a rendszert, s alkalmazni a szolgálati időt is, ami egy befizetéssel meghatározott rendszerben elvileg felesleges fogalom.¹ Az ok, hogy a rendszer több évtizedig átmenetiként működött, de ennek nem voltak tudatában (ennek sem!), s valójában egy átmeneti rendszer sajátosságait kanonizálták. Az

¹ Vagy ha enyhítünk az elméleti szigoron, akkor azt mondhatjuk, hogy teljesen más funkciót lehetett és kellett volna neki adni, mint a nyugdíjjogosultság megszerzése – például hasznos szerepe lehet a nyugdíjkorhatárok differenciálásában, de erről majd máskor.

átmenet lényege az volt, hogy a nyugdíj ugyan – elvileg – a járulékfizetésért cserébe járt (igaz, ez is csak később „derült ki”), de már a rendszer indulásakor, egy-két évi járulékfizetés után is kaptak nyugdíjat azok, akik elérték a korhatárt. Ha ők is a tényleges járulékfizetés után kapták volna a nyugdíjat, akkor annak mértéke csak jelképes lett volna, megélni nem lehetett volna belőle. Ennek feloldására jó eszköznek tűnt a foglalkoztatói nyugdíjrendszereknél alkalmazott „nyugdíjformula” az annak integráns részét képező szolgálati idővel.

Mindezek miatt a Samuelson-féle működésre (nyugdíj a járulékfizetésért jár) elvileg is csak a mintegy négy évtizedes átmeneti idő letelte után lehetett áttérni,² amikor „beérett” a rendszer, azaz elkezdtek azok nyugdíjba menni, akik a rendszer indulásakor léptek a munkaerőpiacra, vagyis akik ténylegesen egész aktív életpályájuk alapján kapták a nyugdíjat. Addigra viszont már rég elfelejtették, hogy a rendszer az átmeneti időszak sajátosságait tükröző, ideiglenes szabályok alapján működik, annyira, hogy a folyó finanszírozású rendszer befizetéssel meghatározott rendszerként való működésének lehetősége új elméleti felfedezésnek számított, amikor Buchanan azt felvetette (*Buchanan* [1968]).

Mindezek miatt, bár a folyó finanszírozású rendszer befizetéssel meghatározottá átalakítása eleve indokolt és racionális lett volna, még annak saját ideológiája szerint is – vagyis az ilyen átalakítást egyfajta „vissza az alapokhoz” reformként lehetne leginkább interpretálni –, mégis mint nagy paradigmaváltást ünnepelték (*Holzmann–Palmer* szerk. [2006], illetve *Holzmann és szerzőtársai* szerk. [2012], [2013]). Sokaknak tűnt ugyanis úgy, hogy az állami folyó finanszírozású rendszer magától értetődően szolgáltatással meghatározott, és a befizetéssel meghatározott rendszer csak piaci alapú („feltőkésített”) lehet. Ez is megmagyarázza, hogy ezeket a folyó finanszírozású rendszereket külön jelzővel (*notional*) látták el, s mint névleges egyéni számlás rendszerekre (*notional defined contribution, NDC*) hivatkoznak rájuk. És emiatt volt az is, hogy a folyó finanszírozású rendszer sok híve sokáig ellenállt az NDC rendszernek, mindenféle elvi problémákat keresve abban (például *Simonovits* [2001] és [2008]).

A folyó finanszírozású nyugdíjrendszerek befizetéssel meghatározottá alakítása az utóbbi két évtizedben világtendencia lett,³ bár az ütem mostanában némileg lelassult (*Guardiancich és szerzőtársai* [2019]).

A befizetéssel meghatározott, folyó finanszírozású rendszereknek két nagy típusa fejlődött ki, a svéd típusú egyéni számlás rendszer (a tulajdonképpeni NDC rendszer) és a német pontrendszer. Mindkettő az egyéni járulékok nyilvántartásán, valorizálásán alapul, s a nyugdíjjáradékot ebből a valorizált befizetéstömegeből számítják ki, mintha az tényleg rendelkezésre állna. (Ehelyett ez valójában a folyó finanszírozású nyugdíjrendszer mögötti implicit államadósság egy főre lebontott értékét mutatja.) Az NDC rendszer szerint a nyugdíjat úgy számítják ki, mint a biztosítók által nyújtott

² Kezdetben a járulékfizetők eltartották az akkori időseket, ezért jogosulttá váltak, hogy őket is eltartsák az őket követő aktívak. (Samuelson deklaráltan csak a beérett rendszer sajátosságaival foglalkozott.)

³ Az OECD [2017] szerint az OECD-tagállamok közül négyben, Olaszországban, Lengyelországban és Lettországban, valamint Svédországban működik NDC rendszer.

járadékot, vagyis a tőkét (az egyéni számla által mutatott valorizált járulékbefizetéseket) elosztják a nyugdíjba vonuló hónapokban számolt várható hátralévő élettartammal (bár ezt esetleg egy technikai kamatlábbal még korrigálják). A valorizálás sokféle kamatlábbal történhet, ezt elvileg a rendszer működtetőjének a joga meghatározni. Ugyanakkor a logikus valorizációs ráta a bérindex.

A pontrendszer ehhez nagyon hasonló, a fő eltérés az, hogy itt a valorizáció mintegy bújtatottan történik, és egyértelműen a bérindexszel.⁴ Emiatt a rendszer egyrészt a kívülállóknak, illetve az egyszerű járulékfizetőknek is jól áttekinthető, másrészt az NDC rendszerrel szemben van egy nagy előnye: a különböző generációkhoz tartozó, hasonló járulékfizetési történettel rendelkezők nyugdíja – mivel azt is pontokkal határozzák meg – nem „csúszik szét”. A pontrendszerben ugyanis az adott évben átlagos járulékot fizető kap egy pontot, illetve mindenki annyi pontot, ahogyan az ő egyéni járulékfizetése az adott évi átlagos járulékfizetéshez viszonyult. A nyugdíjat, vagyis a beérkezett járuléktömeget is a még élő nyugdíjasok összpontszáma alapján osztják szét. Emiatt egy pontért a régi és az új nyugdíjasok is ugyanannyi nyugdíjat kapnak, de ez a nyugdíj nem biztos, hogy követi a bérindexet, hiszen a folyó finanszírozású rendszer lehetőségei nemcsak ettől függenek, hanem az aktívak és a nyugdíjasok arányától is, ami mostanság egyre romlik.

A pontrendszer kezdeti formájának a hátránya az NDC rendszerhez képest az volt, hogy nem követte az egyre újabb nyugdíjas generációk várható hátralévő élettartamának növekedését, és azt sem vette figyelembe, hogy ki hány éves korban ment ténylegesen nyugdíjba. Ezek figyelembevétele az NDC rendszerben magától értetődő, viszont a pontrendszert is – egyfajta demográfiai szorzóval – hozzá lehet igazítani ehhez a követelményhez.

Magyarországon is nagyon régen felvetődött már az egyéni számlás rendszerre való áttérés. Voltak, akik az NDC bevezetése mellett érveltek (*Banyár–Mészáros* [2003], *Banyár és szerzőtársai* [2010]), és voltak, akik a pontrendszer mellett (*Borlói–Réti* [2010], *Augusztinovics–Matits* [2010]). Mint a *Holtzer* (szerk.) [2010] kötet mutatja, amely lényegében a 2000-es évek végének minden magyar nyugdíjreform-elképzelését összefoglalja, a magyar nyugdíjközgazdászok között egyetértés volt abban, hogy át kell térni a befizetéssel meghatározott rendszerre, csak abban volt különbség, hogy ez tiszta pontrendszer, a pontrendszer és az alapnyugdíj kombinációja vagy névleges egyéni számlás rendszer legyen.

A témához elvileg a kormányzat is pozitívan állt hozzá, de aztán a megvalósítás lekerült a napirendről, s elméletileg sem sokan foglalkoztak vele. Napjainkban ugyanakkor az örvendetes bérnövekedés a nyugdíjrendszerben, ahol 2009-ben az addigi svájci index (a bérindex és az inflációs index átlaga) helyett bevezették a nyugdíjnak az inflációval történő indexálását, egy új problémát vetett fel. A bérnövekedés miatt a kezdő nyugdíjak jelentősen nőttek, hiszen a nyugdíjjogosultságokat lényegében a bérindexszel valorizálják, a már megállapítottak viszont egyre jobban elmaradnak az új nyugdíjaktól. Emiatt a teljesen hasonló járulékfizetői pályát

⁴ Az OECD [2017] adatai szerint Franciaországban, Németországban és Észtországban működik így az állami nyugdíjrendszer.

befutottak nyugdíja nagyon különböző lehet, attól függően, hogy mikor mentek nyugdíjba. A problémának – a fentiek alapján – egy nyilvánvaló megoldása lenne a pontrendszer bevezetése, ahogy azt *Simonovits* [2018] javasolta is.

A befizetéssel meghatározott rendszerre való áttérés tehát összességében nem jelentene mást, mint szigorúan venni a folyó finanszírozású rendszernek azt a mindig is hangoztatott és teljesen logikus követelményét, hogy a rendszerből kapott juttatások legyenek arányosak a rendszerhez való hozzájárulással. Ugyanakkor korábbi elemzésünk alapján az egy súlyos tévedés, hogy a folyó finanszírozású rendszerhez a járulékfizetés a hozzájárulás, hiszen az – mivel a folyó finanszírozású rendszer az emberi tőkébe való beruházás hozamának az újraelosztásáról szól – csak és kizárólag a gyermeknevelés (*Banyár* [2019b]). A járulékfizetés pedig a megtérülési oldal, vagyis a gyermeknevelésbe történő beruházás (és a beruházás hozamának) kötelező visszafizetése az érintettek részéről, és mint ilyet, ezt is nyilván kell tartani. Vagyis az egyéni számlák bevezetése mind a hagyományos, mind a megreformált emberi tőkével feltőkésített rendszerben hasznos, sőt alapvetően szükséges, igaz, a funkciójuk különböző. Az emberi tőkével feltőkésített rendszerben ez nem a jogosultság alapja, bár – nem megfelelő visszafizetés esetén – a jogosultságot csökkentő tényező lehet. A jogosultsághoz további nyilvántartás szükséges a nevelt gyermekekről.

Ha viszont azt nézzük, hogy inkább NDC rendszerű egyéni számlát vezessünk-e be, vagy pontrendszert, akkor már kicsit árnyaltabban kell fogalmaznunk. Az NDC rendszerű egyéni számlát az emberi tőkével feltőkésített rendszerben is lehet használni, a pontok alkalmazása viszont – ahol a pontok a járulékfizetést mérik – itt már nehezebb. Ugyanakkor magát az emberi tőkével feltőkésített rendszert legcélselezőbben pontrendszerként lehet felépíteni, de a pontoknak nem a járulékfizetést, hanem a gyereknevelési erőfeszítést kell mérniük. Mindezek miatt inkább az egyéni számla bevezetése javasolt. Ha ezután a döntéshozók az emberi tőkével feltőkésített rendszerre való áttérésről is döntenek, akkor az egyéni számlák megtartása és funkcióváltása mellett egy a maihoz képest más logikájú pontrendszer bevezetése indokolt. Egy további érv a pontrendszerrel szemben az, hogy az egyéni számlák (NDC rendszer) technikai infrastruktúrája időközben lényegében elkészült, így viszonylag mérsékelt költséggel lehetne most megvalósítani, míg a pontrendszerre való áttérés technikai hátterének a megteremtéséhez jelentős új beruházásra lenne szükség.

Áttérés az egyéniről a családi nyugdíjrendszerre – özvegyi nyugdíj másképp

A folyó finanszírozású rendszerű állami nyugdíj – amennyire tudjuk – mindenhol a világon egyéni nyugdíj, vagyis egyéni jogszerzésen alapul. Az OECD rendszeresen áttekinti a fejlett országok nyugdíjrendszereit. A legutóbbi kötetükben (*OECD* [2017]) a *family* szó csak hatszor hangzik el, és csak egyetlenegyszer közvetlenül a nyugdíjakkal kapcsolatban, míg az *individual* szó 86-szor, a jogosultságok stb. „természetes” jelzőjeként. Az egyéni nyugdíjrendszer, vagyis amikor a nyugdíjjogosultságokat egyénenként rögzítik, és a nyugdíjat is egyénre állapítják meg, első ránézésre magától

értetődőnek tűnik, de az özvegyi nyugdíj például arról árulkodik, hogy ez valóban nincs így, hiszen az nem illik az egyéni nyugdíjak rendszerébe, mégis jogosnak érezzük. Nem illik, hiszen ha a jogszerzés egyéni, akkor miért nem gondoskodott az özvegy egyénileg a nyugdíjáról? Más oldalról viszont nyilvánvaló, hogy a legtöbbször azért nem tudta ezt megtenni, mert otthon gyermeket nevelt (az özvegyek döntő többsége nő), tehát jogos, hogy a férj jogszerzése rá is kiterjed.

Ugyanakkor az özvegyi nyugdíj forrása, ahogyan azt az egyéni jogszerzésre alapuló nyugdíjrendszerben megvalósítják, nem a férj jogszerzése, hanem az özvegyiség terhét szétosztják az egész veszélyközösségre. Ez pedig egy szigorúan befizetéssel meghatározott (DC), vagyis hozzájárulás-alapú rendszerben – ami saját filozófiája szerint a folyó finanszírozású rendszerű rendszer – problémás. Az ilyen megoldások szokásos indoklása a folyó finanszírozású rendszerű rendszer (részleges) redisztributív jellege, ami mérsékli az „aktuáriusi méltányosság” (*actuarially fairness*) megvalósulását, ahogy szakmailag nevezni szokták a szigorúan hozzájárulás-alapú szolgáltatás-meghatározást. Az aktuáriusi méltányosság a magánbiztosításokban magától értetődően érvényesül, vagyis azokból hiányzik a redisztribúció, azaz a szolidaritás. Sokan eleve abban látják a magánbiztosítás és a társadalombiztosítás különbségét, vagyis a „társadalom” jelző használatának szükségességét, mert ez utóbbiban van szolidaritás. Ugyanakkor sokan – helytelenül – a szolidaritást kiterjesztő értelemben használják. A magánbiztosításban is magától értetődő, hogy az egyes emberek biztosításba történő befizetései és a biztosítótól kapott szolgáltatásai nem egyenlők egymással – utólag. Az egyenlőség előzetes, a várható értékekre szól. Az, hogy a károsult/hosszabb életű stb. többet kap, mint akit nem ér kár, stb., az nem a redisztribúció fogalma alá tartozik. A redisztribúció azt jelenti, hogy a rosszabb anyagi helyzetűek relatíve – befizetésekhez képest – várható értékben nagyobb szolgáltatást kapnak, mint a jobb anyagi helyzetűek, akiknél ez fordított, hiszen az itteni hiány lesz az előbbi többlet forrása.

Az özvegyiség azonban minden további nélkül kezelhető kockázati alapon, s a magánbiztosításban így is teszik a kétszemélyes életbiztosításokon (illetve életjáradékokon) keresztül. Vagyis nem indokolt ezt az elemet az általános „szolidaritás” tartalma alá besorolni, s a dolog nem is indokolható jól sem a folyó finanszírozású rendszer saját ideológiája, sem pedig az emberi tőkével feltőkésített rendszer elvei szerint. A folyó finanszírozású rendszerben azt lehet mondani, hogy miért kellene szolidárisnak lenniük az egyedülálló férfiakkal és nőkkel a gyermeket sohasem nevelt, a munkaerőpiacon soha meg nem jelent özvegygel, hiszen az özvegyi nyugdíj egész „veszélyközösségre” való terítése gyakorlatilag ezt jelenti. Az emberi tőkével feltőkésített rendszer logikája szerint pedig az özvegyi nyugdíj ilyen megoldásával az a gond, hogy helyes ugyan a gyermeknevelés terheit a gyermektelenekre is terhelni, de nem *ad hoc*, részleges és átláthatatlan módon, hanem rendszerszerűen.

Ha visszamegyünk az időben, akkor az illetén megvalósított özvegyi nyugdíj mögött egy olyan problémát találunk, amely – a fentiekben kifejtettekén kívül – a szolgálati idő mint mutató használatát is hasznossá tette egy ideig: a papíralapú nyilvántartást. Egy papíralapú rendszerben egyszerűen nehéz lett volna a családi tényezőket nyilvántartani, főleg azután, hogy a házasságok kezdtek instabillá válni.

A gépi nyilvántartással, különösen pedig az egyéni nyugdíjszámlával azonban ez a probléma elhárul, tehát nem hivatkozhatunk többé a gyakorlatiasságra mint egy nem elvszerű megoldás melletti érvre.

A családi nyugdíjrendszer természetesen nem jelenti azt, hogy az egyéni nyugdíjrendszer minden jellemzőjét fel kellene adni, és radikálisan másra kellene áttérni. Az egyéni számlák egy családi nyugdíjrendszerben is nagyon hasznosak, sőt annak alapját jelenthetik – némi módosítással, illetve a rendszer továbbgondolásával. Sőt éppen egy befizetéssel meghatározottá alakított, egyéni számlás nyugdíjrendszer világában valósítható meg könnyen az egyéni helyett a családi nyugdíjrendszer, s helyére lehet tenni a most nem ott lévő özvegyi nyugdíjat, mégpedig úgy, hogy azt ebben a formájában eltöröljük. Helyette érdemes bevezetni a házaspároknak (regisztrált élettársi kapcsolatban élőknek) a nyugdíjszámlák kiegyenlítését, illetve a kétszemélyes járadékot (lásd részletesebben kifejtve *Banyár–Mészáros* [2003]). A családi nyugdíjrendszer elve: a házasság alatti jogosultságszerzés közös (az emberi tőkével feltőkésített rendszer esetén ez a kötelezettség törlesztése lesz, a jogosultságokat ott másféle számlán gyűjtik), a nyugdíjért a házaspár együtt dolgozott meg. Kiegészítő elv: a házaspár egyik tagja sem jogosult kívülállók terhére nyújtott nyugdíjra. Ha a házaspár egyik tagja – közös döntésük alapján – bármilyen ok miatt visszavonul a munkaerőpiacról, akkor méltánytalan, hogy neki nem keletkezik nyugdíjjogosultsága, de az is probléma, ha mégis, de teljesen ismeretlen harmadik személyek terhére. A méltányos megoldás, hogy ilyenkor a jogosultságot szerző jogosultságát a házaspár közös szerzésének tekintik, és megosztják, hiszen mögötte egy családi munkamegosztás állt, s emiatt keletkezett látszólag csak az egyik félnél a nyugdíjjogosultság.

A jogosultságok egyéni nyilvántartása ezzel az elvvel csak három ponton ütközik: a házastárs halálakor, váláskor, illetve nyugdíjba vonuláskor, tehát ezekben az esetekben kell korrekciókat iktatni a rendszerbe.

1. A házastárs nyugdíjba vonulása előtti halála esetén az összegyűlt nyugdíjjogosultságát a házastárs/bejegyzett élettárs örökli. A nyugdíjba vonulást követő halál esetét a kétszemélyes járadék rendezi.

2. Válás esetén az egyéni számlán lévő jogosultságokat (emberitőke-alapú rendszerben a visszafizetéseket) megosztják oly módon, hogy a házasság idején szerzett részt a két fél számláján összeadják, és egyenlően osztják szét közöttük. Technikailag némileg bonyolultabb a helyzet, de ugyanezt kell alkalmazni a megindult nyugdíj esetében is, hiszen amögött is van (legalábbis könnyen ki lehet számítani) egy egyéni tartalék, amelyet meg lehet osztani.

3. Nyugdíjba vonulás esetén pedig az egyéni számlákat összevonják, s egy olyan kétszemélyes járadékot állapítanak meg a házaspárnak, amely az egyik fél halála után a közös összeg 65–70 százalékára csökken.

Ezek a főbb elvek. Természetesen több technikai probléma merül fel amiatt, hogy a házaspár nem egyszerre megy nyugdíjba, a válás bekövetkezhet akkor, amikor az egyikük már nyugdíjas, a másik még nem, stb. Ezeket a problémákat azonban – a fenti elvek alapján – szisztematikusan ki lehet bogozni. (A témának később külön, önálló tanulmányt tervezünk szentelni).

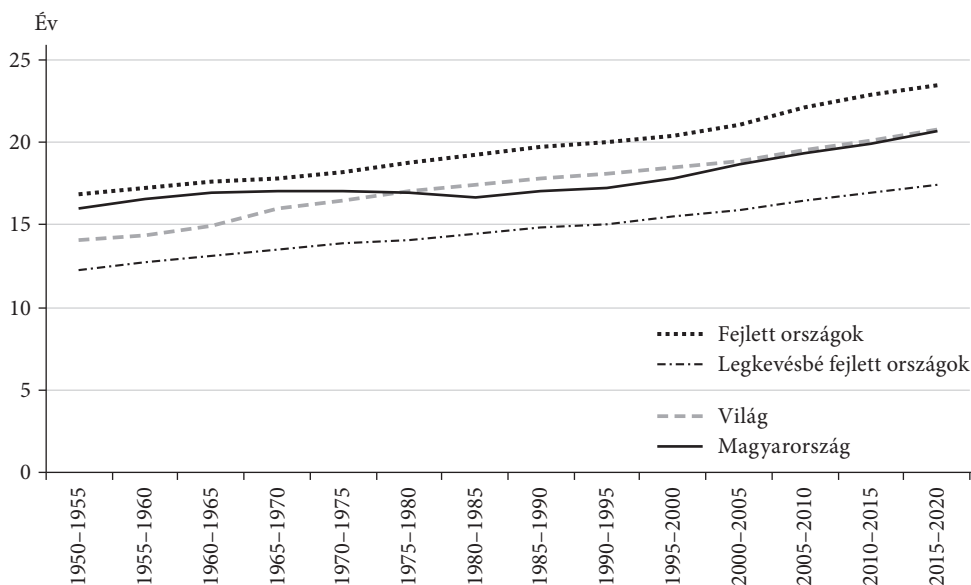
A javaslattal szemben néhány kritikus felhozta, hogy a házasságok válással történő gyakori vége és a mozaikcsaládok miatt a családi nyugdíjrendszer ma már nehezkesebb lenne, mint egy fél évszázaddal ezelőtt lett volna. Ez szerencsére nincs így, hiszen a válásra a fentiekben megadtuk az „algoritmust”, így az csak annyiban okozhat némi problémát, hogy kicsit gyakrabban kell az algoritmust alkalmazni. De egy jól működő adminisztrációs rendszerben, ahol a megfelelő állami adatbázisok jól össze vannak kötve, ez nem jelent különösebb problémát. A mozaikcsalád pedig eleve egy másik problémára, a gyermeknevelésre helyezi a hangsúlyt, így annak terjedése a családi nyugdíjrendszer szempontjából semleges jelenség. Problémát igazából a nem „törvényesített” együttélés okozhat, de csak akkor, ha az állam felvállalja azt a reménytelen küldetést, hogy ez után is ugyanolyan nyugdíj jogok keletkeznek, mint a házasság után.

Automatikus nyugdíjkorhatár-indexálás

A várható hátralévő élettartam minden korosztályban – így a nyugdíj előtt állók között is – egyre nő, szerte a világban (1. ábra).

1. ábra

A 60 éves korban várható hátralévő élettartam változása, 1950–2020

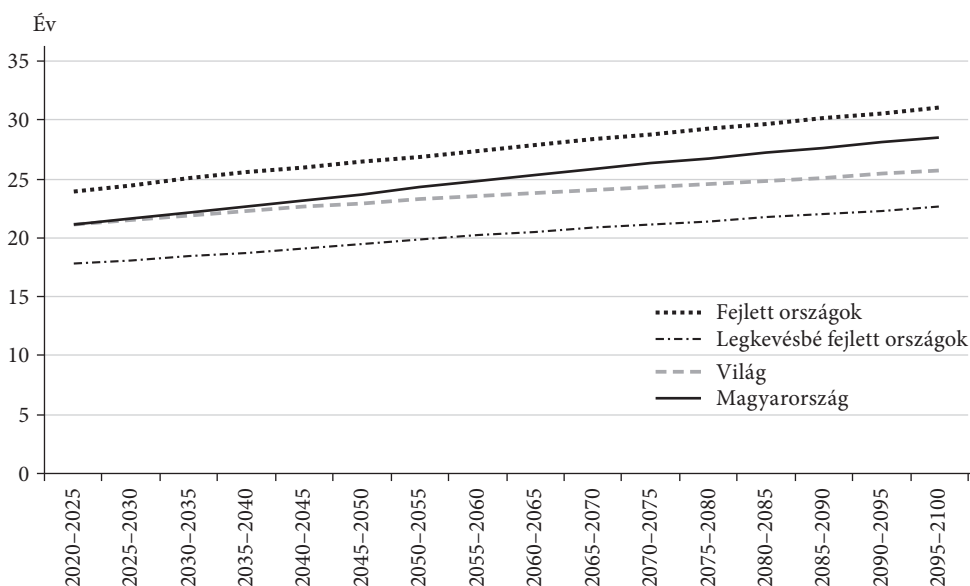

Forrás: UN Population Database, <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Mortality/>.

A növekedés a várakozások szerint a jövőben sem fog megállni, bár az utóbbi egy-két évben a növekedés megtorpanni látszott, de még nem tudni, hogy ez átmeneti jelenség-e, vagy sem (Horváth [2019]).

2. ábra

A 60 éves korban várható hátralévő élettartam projektált változása, 2020–2100

Forrás: UN Population Database, <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Mortality/>.

A növekedés mind a fejlett, mind a legkevésbé fejlett országok esetében az utóbbi hetven évben viszonylag egyenletes volt, s a jövőben (ebben az évszázadban) is ezt várják az ENSZ szakemberei úgy, hogy a két országcsoport közti szintkülönbség nagyjából állandó (egy kicsit növekvő) lesz, a világot pedig nem a kettő között nagyjából félúton lesz, mint eddig, hanem (a világ népességében betöltött növekvő súlyuknak megfelelően) inkább elhajlik a legkevésbé fejlett országok felé.

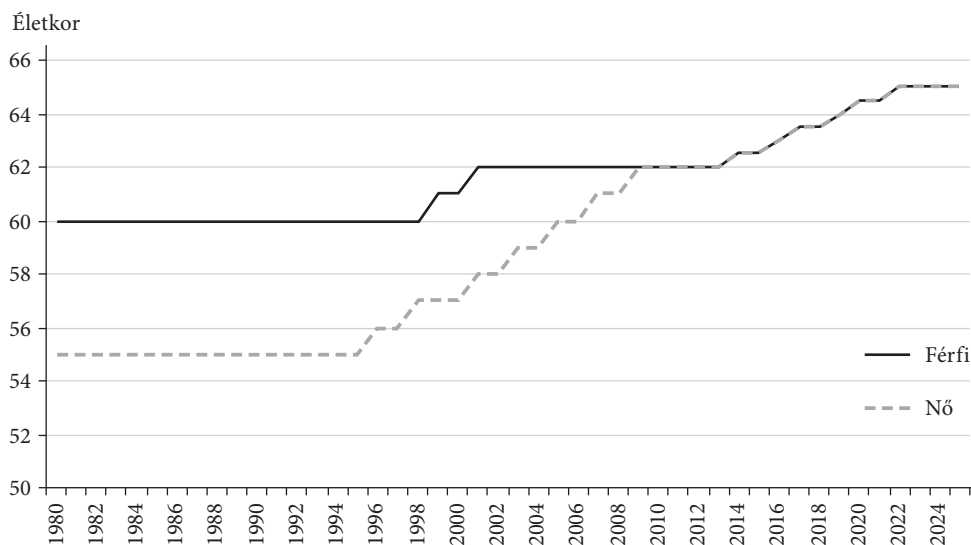
Az 1. ábrán láthatjuk, hogy az 1950-es évek elején Magyarország értékei sokkal jobbak voltak a világtáznál, s erősen megközelítették a legfejlettebb országok értékeit, de az 1960-as években egy hosszú, három évtizedes stagnálás következett, s az 1970-es években már a világtálg alá került az ország. Azután újra növekedni kezdett a várható hátralévő élettartam, s ez a növekedés már két évtizede tart, s az ország lényegében felzárkózott a világtálgához. Az ENSZ előrejelzése szerint ezt nemsokára fokozatosan elhagyjuk, s a világtálgnál gyorsabb, a fejlett országok üteméhez hasonló lesz a növekedés, de a hozzájuk viszonyított szintkülönbség megmarad. De ami a lényeg: várhatóan folytatódik – bár esetleg csökkenő ütemben – a várható hátralévő élettartam időskorban is növekvő tendenciája.

Ehhez képest a nyugdíjkorhatárt leginkább fix értéknek szeretjük elképzelni, s nem csak Magyarországon (lásd például az új nyugdíjrendszer elleni francia tüntetéseket, ahol az ellenállás egyik legfőbb oka a régóta stabil, a magyarnál alacsonyabb nyugdíjkorhatár – ami a magyarénál jóval magasabb várható hátralévő élettartammal társul – szerény emelése lett volna, s amit aztán a kormány gyorsan vissza is vont). Ezt megerősíti az, hogy Magyarországon a nyugdíjkorhatár ténylegesen is fix volt több

mint fél évszázadig (3. ábra). Az 1944-ben megállapított férfi 60, nő 55 éves nyugdíjkorhatár (amit amúgy öt évvel magasabb korábbi értékekről csökkentettek ennyire) 1995-ig volt érvényben, sőt a férfiaknak egészen 1998-ig. A férfiaknál ez 2001-ig fokozatosan 62 évre emelkedett, amelyet a nők korhatára 2009-ben „ért utol”. Ezt azonban egy egyszeri kiigazításnak gondolták, mint azt a 2014-ben elkezdett és 2022-ig tartó változást is, amelynek során 62-ről fokozatosan 65-re emelkedik az immár nemek szerint egységes nyugdíjkorhatár. Ez – bár nagyjából másfél évente fél év formában valósult meg – az évi négy hónapos emelési ütemnek felel meg.

3. ábra

A nyugdíjkorhatár változása Magyarországon, 1980–2024

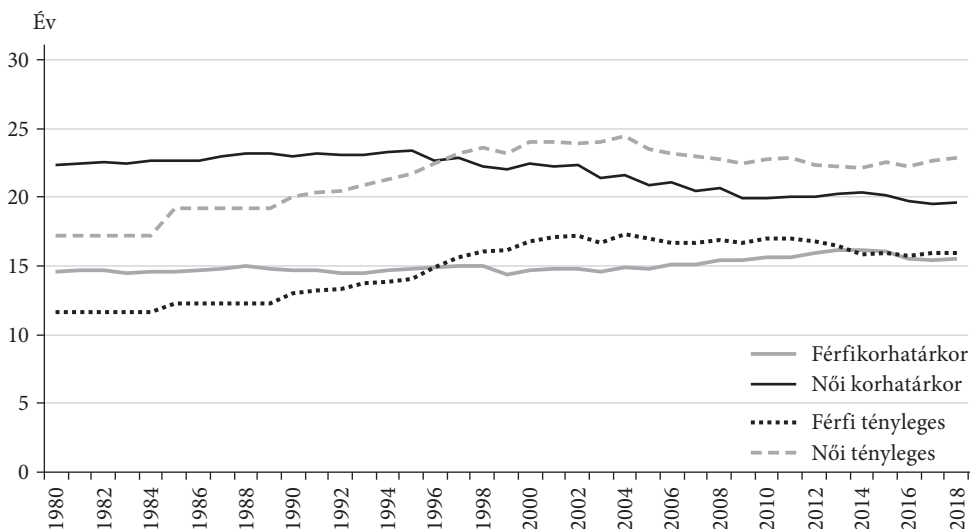
Forrás: Magyar Államkincstár.

A várható hátralévő élettartam néhány évtizedig tartó stagnálása annak idején némileg alátámasztotta a korhatár változatlanságát, illetve a közben megvalósult élettartam-emelkedés az egyszeri kiigazítást. A 4. ábra mutatja, hogy az elmúlt negyven évben hogyan alakultak a nyugdíjkorhatár betöltésekor várható hátralévő élettartamok, illetve a ténylegesen nyugdíjban töltött idő.

A 4. ábrán kétféle érték szerepel. Egyrészt az, hogy mennyi azoknak a várható hátralévő élettartama, akik az adott évben éppen annyi idősök, mint az érvényes nyugdíjkorhatár. Ezeket az értékeket a KSH Demográfiai évkönyveiben megadott halandósági táblázatokból számítottam ki, nemenként külön (ahol nem egész év volt a nyugdíjkorhatár, ott lefele kerekítettem). A férfiaknál ez az érték meglepő stabilitást mutat 15 évnél – még azután is, hogy megkezdődött a nyugdíjkorhatár emelése (ugyanis nagyjából ekkor kezdődött a több évtizedes stagnálás után a várható hátralévő élettartam emelkedése). A nőknél a jóval nagyobb relatív korhatár-emelkedés miatt a korhatár-emelkedés megkezdése után elkezdett csökkenni ez az érték, de már egy évtizede ez is stabilizálódni látszik 20 év körül.

4. ábra

A nyugdíjkorhatár betöltésekor várható hátralévő élettartam és a tényleges nyugdíjban töltött élettartam, 1980–2018

Forrás: saját számítás a KSH Demográfiai évkönyvei adatai alapján, OECD.

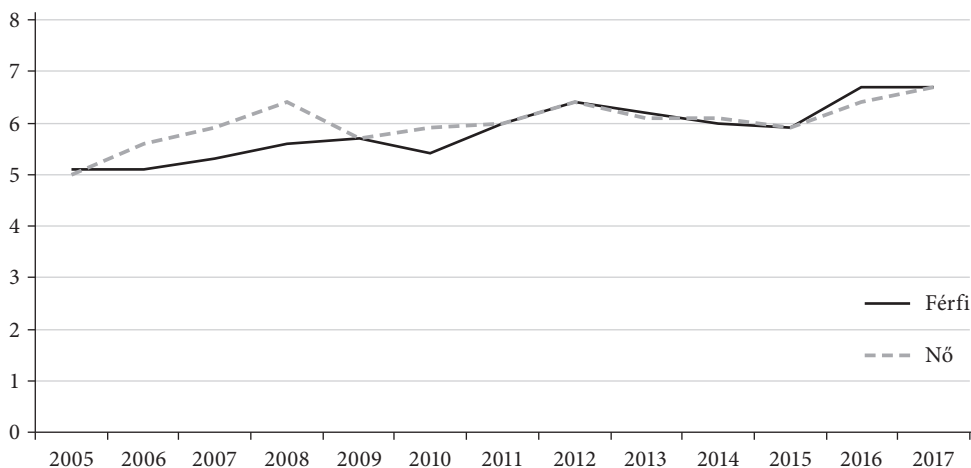
Az OECD ehhez képest mást mért: a tényleges nyugdíjban töltött időt. Ez két ok miatt különbözik az általam számított értéktől: 1. nem teljesen ugyanarra a népességre vonatkozik, mert – bár a nyugdíjrendszer penetrációja nagyon magas – nem mindenki lesz nyugdíjas; illetve 2. nem mindenki a nyugdíjkorhatár betöltésekor megy nyugdíjba: előbb és később is történhet ez – bár főleg az előbbi a jellemző. Ez magyarázhatja azt a mindkét nemnél tapasztalható, elsősorban furcsa jelenséget, hogy az 1990-es évek közepéig a ténylegesen nyugdíjban töltött időtartam jelentősen kisebb volt, mint a nyugdíjkorhatárkor várható hátralévő élettartam. Hiszen azok, akik várhatóan már csak rövid élettartamra számíthatnak, jellemzően korábban mennek nyugdíjba, s így nyugdíjasként halnak meg, esetleg a nyugdíjkorhatár betöltése előtt.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a várható hátralévő élettartam stagnálása a szabálytól való eltérésnek, egyfajta „kisiklásnak” tekinthető, amire példa volt Magyarország három évtizeden át, de már több mint két évtizede nem jellemző. A szabály – amit most már Magyarország is követ – a várható hátralévő élettartam fokozatos, nagyjából egyenletes növekedése. Emiatt megkérdőjelezhető a stabil nyugdíjkorhatár intézménye is, amit a politika időnként, ötletszerűen – általában gazdaságpolitikai nehézségek idején – módosít, de azzal az igénnyel, hogy a kiigazítás után az újra stabil lesz. A stabil nyugdíjkorhatár és a várható hátralévő élettartam növekedése ugyanis együtt azt jelenti, hogy a várható hátralévő élettartam növekedése nem az aktív, hanem a nyugdíjas életszakasz növekedésében realizálódik, vagyis a rendszer potenciális befizetéseket veszít el, miközben nőnek a kifizetések. Ráadásul a magasabb korhoz ma már jellemzően jobb egészségi állapot is társul, vagyis

a megnövekedett élettartamú emberek tovább lennének képesek dolgozni, mint korábbi, rosszabb egészségi állapotú elődeik. Ezt mutatja az Európai Bizottság egészséges életévek (*Healthy Life Years, HLY*) indikátora is, amely kilengésekkel ugyan, de egyértelmű javuló tendenciát mutat – lényegében párhuzamosan a várható hátralévő élettartam emelkedésével (5. ábra).

5. ábra

A 65 éves korban várható hátralévő egészséges élettartam változása, 2005–2017

Forrás: https://ec.europa.eu/health/indicators_data/indicators_hu.

Csökkenő születésszám mellett pedig egyre inkább hiányoznak ezek az idős munkavállalók a munkaerőpiacról, nem is beszélve arról, hogy csökkenő aktív létszám mellett egyre tovább kell az időseknek nyugdíjat folyósítani.

Pedig a – várható értékben – egyre növekvő nyugdíjas élettartam helyett logikus egy várható értékben rögzített nyugdíjas élettartam, vagyis egy folyamatos nyugdíjkorhatár-indexálás – az egyszeri, ötletszerű kiigazítások helyett. Ezt már több ország felismerte és be is vezette, olyannyira, hogy az Európai Bizottság 2012-ben kiadott nyugdíj-fehérvönyvében is szerepel ajánlásként, illetve a legjobb gyakorlat bemutatásaként (EB [2012]).⁵ A 6. ábrán 1950-től kezdve látható a hivatalos nyugdíjkorhatár és az, hogy – uniszex, vagyis egyesített férfi–női halandósági táblázat alapján – mennyinek kellett volna lennie az adott évben a nyugdíjkorhatárnak, ha a nyugdíjas várható élettartamot 15, 17,5, illetve 20 évben rögzítettük volna.

⁵ A MISSOC (*Mutual Information System on Social Protection*) adatbázisa (<https://www.missoc.org/missoc-database>) alapján az Európai Unióban eddig a következő országok vezették be az automatikus korhatár-indexálást: Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Hollandia, Olaszország, Szlovákia. Ugyanakkor ennél sokkal több országban folyik jelenleg egy folyamatos nyugdíjkorhatár-emelés egy megcélzott nyugdíjkorhatár eléréséig. A legtöbb esetben nincs meghirdetve terv arra, hogy ezután mi történik (például Magyarországon sem), de az előbb említett országok egy része is olyan, hogy jelenleg még ez a meghirdetett korhatáremelés zajlik, s a rendszeres korhatár-indexálás ideje csak ezután jön el, de ezt már deklarálták.

6. ábra

A 15, 17,5 és 20 év várható hátralévő élettartamokhoz tartozó magyar uniszex korok, 1950–2017

Forrás: saját számítás a mortality.org adatai alapján

A 6. ábra alapján azt lehet mondani, hogy a 17,5 évhez a férfi-, illetve később az egyseges nyugdíjkorhatár viszonylag jól illeszkedik. Ehhez ugyan az 1990-es évek közepéig a 60-nál egy-két évvel alacsonyabb korhatár illetet volna, de azóta a megvalósult korhatáremeléshez képest is magasabb (bár 2022-ig, amikor véget ér a jelenlegi emelési ciklus, a két görbe összeérhet). Vagyis meg lehetne hirdetni egy olyan nyugdíjpolitikát, hogy a nyugdíjkorhatárt mindig annyival emeljük, hogy a várható nyugdíjban töltött élettartam 17,5 év legyen. A mostani – de 2022-ben véget érő –, évi négy hónapos emelés soknak tűnik hosszabb távon, de az elmúlt két évtizedes trend alapján körülbelül évi két hónapos emelés éppen megfelelőnek tűnik.

Fontos megjegyezni, hogy az automatikus nyugdíjkorhatár-indexálás nem oldja meg a várható hátralévő élettartamok heterogenitásának problémáját, sőt némileg súlyosbítja is, hiszen így még inkább csak a várhatóan hosszabb élettartamúak – vagyis például a magas jövedelműek – fognak jelentős ideig nyugdíjban részesülni. Ez tovább erősítheti azt a torz redisztribúciót (az alacsonyabb jövedelműektől a magasabb jövedelműek felé történő átcsoportosítást), amelyet a nyugdíjdegresszió, illetve később a járulékplafon eltörlése okozott (lásd például *Simonovits [2017]*), hiszen azt a sejtést, hogy a magasabb jövedelműek tovább élnek (*Banyár [2012]*), ma már bizonyítottnak tekinthetjük (*Marosi-Molnár [2018]*). Emiatt a heterogenitás kezelésén (a járulékplafon újbóli bevezetése és/vagy degresszív nyugdíj-megállapítás), illetve az esetleges differenciált (például iskolai végzettség szerinti vagy közvetetten a szolgálati időn keresztül differenciált), de indexált nyugdíjkorhatáron érdemes elgondolkodni.

Állami szervezésű (egyéni számlás rendszerű) kvázikötelező, feltőkésített nyugdíjláb⁶ kialakítása

Ha megvalósul az emberi tőkével feltőkésített nyugdíjrendszer, akkor abból következik, hogy a gyermektelenek abból csak csekély nyugdíjat fognak kapni, így szükségük lesz nyugdíj-kiegészítésre, amihez célszerű egy alapértelmezett, olcsó, jól szervezett, feltőkésített résznyugdíjrendszert kialakítani s ennek kezelésében az államnak megfelelő helyet biztosítani.

Egy ilyen állami szervezésű, feltőkésített részrendszert azonban az emberi tőkével feltőkésített rendszertől függetlenül is célszerű megvalósítani, vagyis akkor is, ha marad a jelenlegi elvű állami nyugdíjrendszer. Ebben az esetben a feltőkésített állami részrendszer kialakítása mellett a következő fontosabb érvek szólnak.

1. Egy folyó finanszírozású rendszer romló demográfiai helyzetben egyre nagyobb mértékben növeli az állami deficitet, a folyamatosan lejáró implicit államadóság miatt. Ez ellen ugyan nincs minden igényt kielégítő védekezési módszer (az az emberi tőkével feltőkésített rendszerre való áttérés lenne), de viszonylag hosszú ideig használható lehet e deficit egy részének az időbeli terítése. Ennek módszere a részleges feltőkésítés (*Banyár* [2011]).

2. A nyugdíjrendszer részleges feltőkésítése spontán folyamatként – főleg az érdekelt pénzügyi csoportok: bankok, életbiztosítók, illetve a kezelésükben lévő nyugdíjpénztárak promóciós tevékenységének eredményeként – jelenleg is folyik. Ez azonban nagyon egyenlőtlen, és sokszor nem megfelelő mértékű lefedettséget eredményez nagyon drágán. Ennél egy állami szervezésű rendszer egy olcsóbb, magasabb és egyenlőbb lefedettséget biztosító nyugdíj-kiegészítést valósítana meg.

3. Amint a 7. ábrán is látható, a magánintézmények az egyének nyugdíjcélú megtakarításainak meghatározó részét mindig is magyar állampapírokból tartották. Megkérdőjelezhető, hogy hatékony-e őket közvetítőként használni, vagy inkább a már meglévő állami nyugdíj-infrastruktúrára ráépülve közvetlenül kellene eljuttatni az érintettekhez az államkötvényeket. Főleg, hogy néhány éve az államkötvények értékesítéséért és a nyugdíjért felelős állami intézmények egyesültek, így itt további szinergiákat lehetne kihasználni.

Mintaként célszerű figyelembe venni a svédországi kvázikötelező feltőkésített nyugdíjpillért,⁷ ami egyben arra is példa, hogy egy alapvetően folyó finanszírozású rendszerben működő állami nyugdíjrendszert is érdemesnek tartottak kiegészíteni egy feltőkésített nyugdíjlábbal.

Csak nagyon röviden ejtsünk szót a svéd nyugdíjrendszerről, aminek kapcsán már korábban is megjegyeztük, hogy az egyéni számlás rendszert először ők vezették be. De itt most nem erről beszélünk.

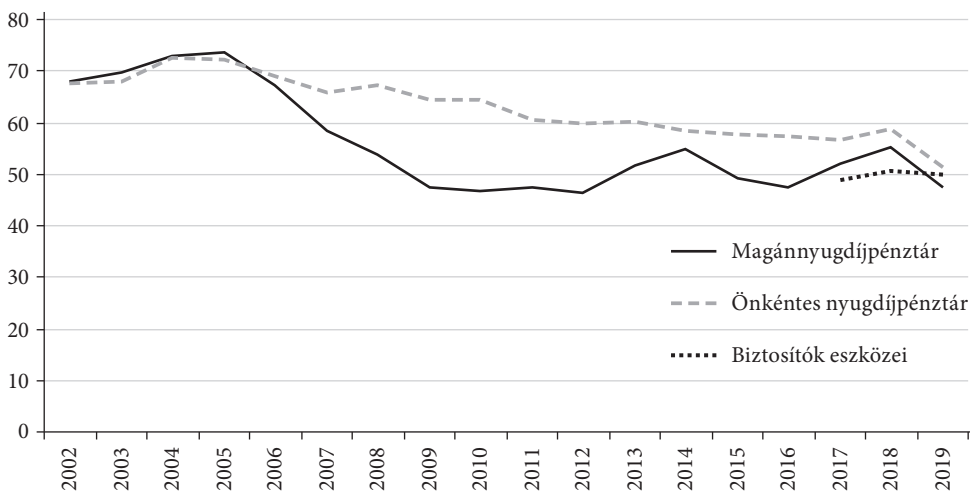
A svéd nyugdíjrendszert a 8. ábrával lehet szemléltetni.

⁶ Kifejezetten nem akartam használni a *pillér* kifejezést, mert az már más értelemben rögzített: a világbanki terminológia szerint ez az I. pillér feltőkésített részrendszere lenne.

⁷ Az OECD [2017] szerint 10 OECD-ország van, ahol van kötelező vagy kvázikötelező (azaz alapértelmezett, de ki lehet belőle lépni) feltőkésített, egyéni számlás nyugdíjrészrendszer. Ugyanez a kiadvány viszont kiemeli, hogy a svéd rendszer speciális annak állami igazgatása miatt, amit mi itt mintaként állítottunk.

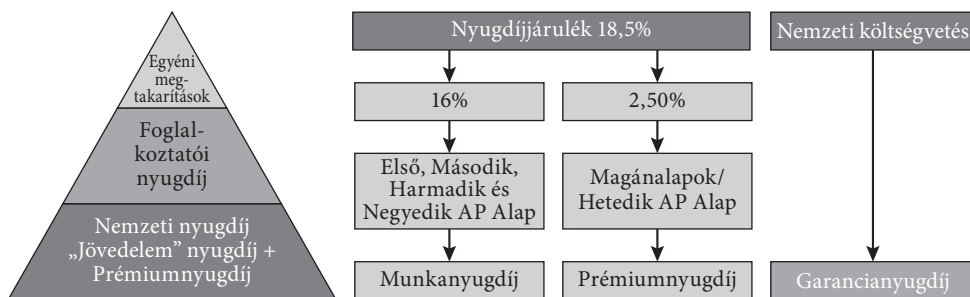
7. ábra

A magyar állampapírok részaránya a befektetéseken belül (százalék)

Forrás: <https://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok>.

8. ábra

A svéd nyugdíjrendszer felépítése

Forrás: 2. és 4. AP Fund honlapja.

A 8. ábra bal oldala azt mutatja, hogy a Világbank által javasolt mindhárom nyugdíjpillér megtalálható – igaz, itt piramisként ábrázolták őket (World Bank [1994]). Az alap az állami rendszer, amit *nemzeti nyugdíj*nek neveznek. Ennek a felépítését mutatja a 8. ábra jobb oldala, leírását pedig a kormány honlapján található tájékoztató adja (The Swedish... [2017]). A korábban említett egyéni számlás rendszer az itt *munkanyugdíj*nek nevezett folyó finanszírozású rendszer, ami azonban annyiban nem tipikus, hogy viszonylag nagy tartalék egészíti ki,⁸ amelyet – mint az a 8. ábrán is látható – négy *nemzeti nyugdíjalap* kezel. A nyugdíjjárulék 18,5 százalék, de ebből csak

⁸ E nagy tartalék ellenére sem lehet a svéd nyugdíjrendszert feltökésítettnek nevezni, mert a tartalék mértéke nagyságrendileg kisebb, mint a rendszer mögötti implicit államadósság. Ezért inkább csak a bevételek és kiadások kisebb ingadozásainak elsimításában játszik szerepet, illetve némi elosztható kamatbevételeket hoz a nyugdíjasok számára.

16 százalék megy a folyó finanszírozású rendszerbe, a maradék 2,5 százalék pedig egy teljesen feltőkésített, kötelező állami rendszerbe (prémiumnyugdíj) megy. Mint látható, ezt is a *Swedish Pension Agency* szervezi, mégpedig az alá tartozó *Seventh AP Fund* mint központi kezelő. Ez vezeti minden egyes megtakarító nyugdíjszámláját, s a megtakarító saját döntése alapján bocsátja az egymással versengő nyugdíjalapok rendelkezésére a számlán vezetett tőke egy részét – esetleg több (akár öt) között megosztva azt. A nyugdíjalapok nem tudják, hogy kinek a pénzét kezelik („vakszámlás” rendszer), így nem éri meg számukra ügynököket alkalmazni. Egyedül a befektetési teljesítményükkel tudják befolyásolni az ügyfeleket, s számukra igazából csak ez az egyetlen lényeges pont, csak ebben tudnak egymással versengeni.

Ha ehhez hasonlítjuk a magyar önkéntes pénztári rendszert (illetve az önkéntes pénztárakéval lényegében megegyező felépítésű, funkcionálisan a svéd *prémiumnyugdíjnak* megfelelő, de mára lényegében már nem létező magánnyugdíjpénztári rendszert), akkor abban számos, az ügyfélnek veszteséget okozó hiányosságot fedezhetünk fel. A központi kezelő hiánya miatt az adminisztráció széttöredezett, s a felesleges kapacitások miatt nem érvényesül a méretgazdaságosság, vagyis a rendszer működése drágább, mint kellene. Az ügynökök – végső soron az ügyfelek pénzén – rendszeresen megkeresik azokat, hogy rábeszéljék őket a pénztárak közötti váltásra. Egy 2012-es, nyilvánosságra nem hozott PSZÁF-felmérés alapján a váltások semmilyen korrelációt nem mutatnak a pénztár hozamteljesítményével, tehát az ügyfél ezzel tisztán veszít.

Tehát a verseny a hozamok tekintetében indokolt, de az adminisztrációban és az ügynökök díjazásában, illetve egyáltalán a működtetésben nem. Az egyetlen pénztárkezelő azonban monopólium, amelynek a célszerű formája nem magáncég, hanem állami intézmény. Ez lehetne az Államkincstár, amely most már a nyugdíj I. pilléréért is felelős (vagyis az a magyar nyugdíjhivatal, amely a svéd példának megfelelő lenne), nagy megtakarítást elérve ezzel az adminisztrációs költségeken.

Ráadásul az államkötvényt akár alapértelmezett nyugdíjbefektetéssé is tehetjük, megfelelően ezzel *Thaler–Sunstein* [2011] kívánságának, amely az itt mintául tekintett svéd rendszert éppen ennek hiánya miatt bírálta, bár ezt a hiányzó alapértelmezést azóta pótolták. De az államkötvényt nem célszerű az egyetlen választható nyugdíjbefektetéssé tenni (sőt az államnak – hosszú távon – törekednie kell az államadósság csökkentésére, így a kötvénykibocsátás erőteljes visszafogására), s így – szintén svéd mintára – érdemes megszervezni a versengő befektetőket, akár a mai pénztárak átalakításával is, amelyek elveszítenék tagnyilvántartó funkciójukat.

Egymás mellett vagy egymás után? Az állami és a feltőkésített rendszerből járó járadékok új viszonya

A fentiek alapján mindenképpen érdemes az állami nyugdíjpillér két különböző logikájú részpillérré történő felosztásában gondolkodni a mai egységes logikájú rendszer helyett – elkerülve ugyanakkor azokat a hibákat (s magának a rendszernek a visszatérését is), amelyeket a magánnyugdíjpénztári rendszer megvalósításával elkövettek. A két részpillérnek más lenne az aránya egymáshoz egy megvalósult emberi tőkével

feltőkésített rendszer, valamint egy megmaradó folyó finanszírozású rendszer esetén. Az első esetben az érintettek egyénenként különböző arányban kapnának nyugdíjat az állami, emberi tőkével feltőkésített és a fent bevezetni javasolt, szintén állami feltőkésített, befizetéssel meghatározott rendszerből, a második esetben egyénenként egymáshoz hasonló lenne a két részrendszerből kapott nyugdíjak aránya.

A nagyon sok szempontból problematikus és lényegében megszüntetett magánnyugdíjpénztári rendszernek volt egy pozitívuma: el kellett gondolkodni azon, hogyan oldják meg a felhalmozott nyugdíjvagyon járadékosítását, vagyis hogyan legyen a tőkéből járadék. Ezt a munkát végeztem el a 2000-es évek végén (*Banyár* [2012]), s az egyik legfontosabb következtetésem az volt, hogy a rendszernek a megvalósult hibái mellett volt egy nem megvalósult hibája is: az, ahogyan a járadékrendszert elképzelték. Magától értetődőnek vették ugyanis, hogy a magánnyugdíjpénztári megtakarításból folyósított járadék ugyanakkor indul és ugyanakkor végződik, mint az állami rendszerből kapott nyugdíj, vagyis a két résznyugdíj egymással párhuzamos. Ezzel az elképzeléssel az a gond, hogy a magánalapú életjáradék nagyon problematikus, az egész világon szinte nincs rá példa, hogy jól meg tudták volna oldani, s ennek komoly technikai okai vannak, amelyeket részletesen elemeztem *Banyár* [2012]-ben. A tanulság: nem szabad erőltetni a szabadpiaci életjáradékot, főleg, hogy erre valójában semmi szükség sincs. A problémát friss szemlélettel ennél jobban meg lehet oldani a könyvben említett, alternatív társadalombiztosítási modellnek nevezett módszerrel.

Egyáltalán nem magától értetődő ugyanis – amit szinte mindenki annak vesz –, hogy az állami (akár emberi tőkével feltőkésített, akár folyó finanszírozású) rendszerből kapott járadéknak („a” nyugdíjnak) és egy feltőkésített egyéni számlás rendszerből kapott járadéknak egymással párhuzamosnak kell lenni. Ugyanazt az (ha a fenti problémák nem jelentkeznek, akkor magasabb) össznyugdíjat kapjuk, ha a két nyugdíjláb járadékának viszonyát megváltoztatjuk, s egymás utánivá tesszük őket, mégpedig úgy, hogy előre vesszük a feltőkésített rendszerből s utána tesszük az állami rendszerből kapott nyugdíjat.

Ha a folyó finanszírozású rendszert egyéni számlássá alakítjuk át – ahogy azt fent javasoltuk, s ami napjainkban egyébként is egy tendencia –, akkor az állami folyó finanszírozású rendszer logikája teljesen hasonlóvá válik egy feltőkésített, egyéni számlás kiegészítő nyugdíjrendszer logikájához. Ekkor ugyanis mindkettő esetében a nyugdíjazáskor rendelkezésre álló „tőkét” (az NDC rendszer esetében természetesen csak „névleges” tőkét) kell elosztani egy „járadékosztóval” (gyakorlatilag a nyugdíjazáskor várható, hónapokban számított várható hátralévő élettartammal), hogy kiszámítsuk a járadékot. (A magánrendszer esetében, ha az életjáradékot nyújt, valójában ennél kisebb lesz a járadék, mert a szolgáltatónak biztonsági tartalékot is kell képeznie – minél kisebb az állománya, relatíve annál nagyobb –, de ettől most tekintsünk el!) A két részrendszerből származó járadékok aránya így meg fog egyezni az induló tőkék arányaival. Ha a folyó finanszírozású rendszer („névleges”) tőkéje f , a feltőkésített rendszer (tényleges) tőkéje pedig t , akkor a két részrendszerből kapott járadékok (résznyugdíjak) aránya f/t lesz. Ha bevezetjük a $p = t/(f + t)$ arányszámot, akkor azt mondhatjuk, hogy a nyugdíjas nyugdíjának minden egyes forintjából p -t a feltőkésített, $(1 - p)$ -t pedig a folyó finanszírozású rendszerből kap.

Ugyanakkor az érintett számára nagyjából mindegy, hogy egy adott 1 forintot egy időben két helyről vagy egyről kapja-e, vagyis minden további nélkül elképzelhető a két alrendszer közötti olyan „munkamegosztás”, hogy nem ugyanannyi ideig adnak $p/(1-p)$ arányban nyugdíjat, hanem a nyugdíjas időtartamot osztják fel ugyanilyen arányban. Vagyis egy nyugdíjas esetében a nyugdíjba vonulása után várható nyugdíjas élettartamot is fel lehet osztani $p/(1-p)$ arányban, s meg lehet oldani, hogy az első részben (az egész várható nyugdíjas élettartam p -ed része) a teljes $f+t$ tőke utáni járadékot a feltőkésített rendszer adja, a maradék időben pedig a folyó finanszírozású rendszer. Így azt érnék el, hogy a nyugdíjjáradékot időben két szakaszra osztsanak: 1. egy viszonylag jól kiszámítható kockázatú első szakaszra és 2. egy kockázatosabb második szakaszra.

A kettéosztásnak az az értelme, hogy így az egységes, azonnal induló, élethosszig tartó életjáradékot technikailag két életjáradékká vágjuk szét: egy azonnal induló, időleges életjáradékká és egy halasztott, élethosszig tartó életjáradékká. A két járadékrész kockázati szempontból más kezelést igényel. Az azonnal induló, időleges életjáradék biztosítástechnikai kockázata kisebb, mint a másodiké, hiszen itt még kisebb a veszélyközösség halandósága, s ezért eleve arra számítunk, hogy a tartam nagyobb részében életben lesznek a biztosítottak. Biztosítói szempontból az a legnagyobb kockázat, ha mindenki életben marad, viszont ez belátható és könnyen kalkulálható mértékű, különösen, ha az alább kifejtendő kis módosítással élünk a konstrukcióban. A halasztott életjáradékrész kockázata azonban sokkal nagyobb, főleg, ha minél kisebb a veszélyközösség. Ez a kockázat a veszélyközösség növelésével jelentősen csökkenthető. Ha ezt a járadékot egymással versengő szolgáltatók nyújtják, akkor a kockázatuk egyenként nagyon jelentős lenne, hiszen darabolnák a veszélyközösséget. Emiatt nagy biztonsági pótlékok kellene a díjba beépíteni számukra, vagy egyetlen alapba (*pool*) kellene szervezni a terméket. Ennél egyszerűbb megoldás, ha ezt a részt eleve az állami nyugdíjintézet mint monopolszolgáltató nyújtja, amely eleve nyújt is ilyen szolgáltatást.

Az előbb említett kis módosítás, amivel az időleges járadékrész biztosítástechnikai kockázatát nullára lehet csökkenteni, hogy nem időleges életjáradékot, hanem időleges biztos járadékot nyújtanak ez idő alatt. Ebben már semmilyen biztosítástechnikai kockázat nincs, ez egyszerű ütemezett pénzkivonás. Ez technikailag megfelel egy garanciaidős életjáradéknak, ahol a garanciaidő hossza az időleges életjáradék hosszával (a nyugdíjba vonuláskor várható hátralévő élettartam hozzávetőlegesen p -ed részével) egyenlő. Ez természetesen egy valamivel magasabb díjú járadék, mint a tiszta életjáradék, vagyis néhány százalékkal nagyobb járadékosztóval lehet kiszámítani a hozzá tartozó havi nyugdíjat, s emiatt a biztos járadékrész hossza némileg kisebb lesz a várható hátralévő élettartam p -ed részénél. Cserébe viszont a megoldásnak két nagy előnye van.

1. Teljesen kivesszük ebből a járadékrészből a biztosítástechnikai kockázatot, vagyis ezt nem kell speciális pénzügyi intézménynek (lényegében életbiztosítónak) nyújtani, szinte bármelyik pénzügyi intézmény alkalmas ilyen szolgáltatásra.

2. Ettől kezdve ez a járadékrész (a biztosított esetleges korai halála miatt még fel nem használt tőke) örökölhető lesz, ami – a magánnyugdíjpénztárak tapasztalata szerint – nagyon vonzó az érintettek számára. Ráadásul ezzel könnyen lehet ösztönözni

a későbbi nyugdíjba vonulást is, hiszen az emiatt fel nem használt *t* tőkerészt (akár teljes egészében is) egy összegben fel lehet venni (természetesen csak utólag).

Az emberi tőkével feltőkésített rendszer bevezetése esetén ez az elem úgy működne, hogy a gyermeket nem (vagy csak keveset) nevelők nem kapnak nagy nyugdíjat az állami rendszerből, legalábbis ha ugyanannál a nyugdíjkorhatárnál mennének nyugdíjba, mint a sokgyermekesek. De ha számukra a nyugdíjkorhatárt megfelelően megemeljük, akkor ez az állami nyugdíj is lehet ugyanakkora, mint a gyermekeseké – s az így keletkezett időbeli „rést” egyszerű lesz betömni az egyéni nyugdíjszámlájukról való pénzkivonással.

Felmerülhet, hogy egy ilyen rendszert miért nem valósítottak meg még sehol a világon, annak ellenére, hogy ez többeknek eszébe jutott. Már a *World Bank* [1994]-ben is (ott nem különösebben hangsúlyozott elgondolásként) és a hatszerzős *Barabás és szerzőtársai* [2006]-ban is szerepelt. Többeknek – így nekem is – másoktól függetlenül jutott ez eszébe. A meg nem valósításra adott magyarázatomat két személyes élményre alapozom, hogy az elgondolásként eddig nem volt oly mértékben kidolgozva, hogy elérjen a döntéshozókig. *Banyár* [2012] eredetileg kéziratként a magánnyugdíjpénztári járadékra vonatkozó törvény előkészítő szakmai anyagként szolgált, s az alapján alkották meg a parlament által elfogadott, de a köztársasági elnök által alá nem írt járadéktörvényt.⁹ Annak ellenére, hogy egyértelműen az itt leírt és a fenti elgondolással lényegében megegyező alternatív társadalmi modellt javasoltam törvénybe foglalni, e konstrukció kidolgozása nem kapott felhatalmazást, oly mértékben magától értetődőnek számított az állami nyugdíj és a magánnyugdíj egymással párhuzamos folyósítása.

Összefoglalás

E tanulmányban öt olyan területen javasoltam a meglévő magyar állami nyugdíjrendszer javítását, amelyek régóta meglévő problémákat kezelnének. Ezek közül némelyek (így az egyéni számlák bevezetése és az automatikus korhatár-indexálás) nemzetközileg nem újak, egyre inkább terjedő gyakorlatot valósítanak meg. A kötelező, feltőkésített egyéni számlás rendszer szintén ilyen, de annak legjobb megvalósítása, a svéd rendszer egyelőre egyedi, amelyet érdemes lenne minél előbb követni, s a rosszul konstruált pénztárakat (benne a magánnyugdíjpénztárakat mint speciális magyar megoldást) állami vezetésű újrászervezésükkel radikálisan átalakítani.

A javaslatok közt van két egyedi, eddig még – tudomásunk szerint – sehol nem megvalósított javaslat, annak ellenére, hogy már mindkettőt egy-két évtizede kidolgoztam, s eddig velük kapcsolatban inkább csak egyetértő vélemények hangzottak el, s elméletileg inkább csak az előnyeiket lehet látni a jelenlegi megoldásokhoz képest.

⁹ A törvény két egymástól független témát szabályozott, a járadékokat és a magánnyugdíjpénztárak privatizálását. A köztársasági elnöknek lényegében kizárólag ez utóbbival kapcsolatban voltak fenn tartásai. Mellesleg a magánnyugdíjpénztárak addigra nyilvánvaló problémáinak ilyen megoldását én sem helyeztem, már akkor is az itt leírt svéd modell átvételét javasoltam.

Fontosnak tartom végezetül még megjegyezni, hogy itt nem foglalkoztam a legfontosabb nyugdíjajavaslattal, az emberitőketőke-alapú nyugdíjrendszerre való áttéréssel (csak itt-ott megemlítettem).

Hivatkozások

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–MATITS ÁGNES [2010]: Pontrendszer és alapnyugdíj (NYp+a) – öregségin nyugdíj-reform koncepció. Megjelent: *Holtzer* (szerk.) [2010] 234–246. o.
- BANYÁR JÓZSEF [2011]: A nyugdíjreform miatti államháztartási hiány elszámolhatósága. A stabilitási és növekedési egyezmény egyes követelményeinek újragondolása. *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. 7–8. sz. 666–688. o.
- BANYÁR JÓZSEF [2012]: A kötelező öregségi életjáradékok lehetséges modelljei. Gondolat, Budapest.
- BANYÁR JÓZSEF [2019a]: Ageing and the Pay-as-you-go (PAYG) Pension System's Asset-liability (Mis)matching. Megjelent: *Tomczyk, Ł.–Klimczuk, A.* (szerk.): *Between Successful and Unsuccessful Ageing: Selected Aspects and Contexts*. Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Kraków, 163–206. o. <https://doi.org/10.24917/9788395373718.7>
- BANYÁR JÓZSEF [2019b]: Az állami nyugdíjrendszer „születési” hibái és javításának fő iránya. *Pénzügyi Szemle*, 4. sz. 540–553. o. https://doi.org/10.35551/PSZ_2019_4_4.
- BANYÁR JÓZSEF–MÉSZÁROS JÓZSEF [2003]: Egy lehetséges és kívánatos nyugdíjrendszer. Gondolat, Budapest.
- BANYÁR JÓZSEF–GÁL RÓBERT IVÁN–MÉSZÁROS JÓZSEF [2010]: Névleges egyéni számlás rendszer (*NYndc és NDCtbki*). Megjelent: *Holtzer Péter* (szerk.) [2010] 247–263. o.
- BARABÁS GYULA–BODOR ANDRÁS–ERDŐS MIHÁLY–FEHÉR CSABA–HAMECZ ISTVÁN–HOLTZER PÉTER [2006]: A nyugalom díja. Kézirat. Rövidített változat megjelent: *Élet és Irodalom*, 41. sz. október 13. https://www.portfolio.hu/download/files/a_nyugalon_dija.pdf.
- BLACKBURN, R. [2003]: *Banking on Death, Or Investing in Life. The History and Future of Pensions*. Verso, London.
- BORLÓI RUDOLF–RÉTI JÁNOS [2010]: A pontrendszeres nyugdíjparadigma (NYpont). Megjelent: *Holtzer* (szerk.) [2010] 218–233. o.
- BUCHANAN, J. M. [1968]: Social Insurance in a Growing Economy: A Proposal for Radical Reform. *National Tax Journal*, Vol. 21. No. 4. 386–395. o.
- EB [2012]: Fehér könyv: a megfelelő, biztonságos és fenntartható európai nyugdíjak menetrendje. COM(2012) 55 final, Európai Bizottság, Brüsszel, február 16. <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7341&langId=hu>.
- GUARDIANCICH, I.–WEAVER, R. K.–DEMARCO, G.–DORFMAN, M. C. [2019]: *The Politics of NDC Pension Scheme Diffusion: Constraints and Drivers*. World Bank Discussion Paper, No. 1927. <http://documents.worldbank.org/curated/en/673721556881833333/pdf/The-Politics-of-NDC-Pension-Scheme-Diffusion-Constraints-and-Drivers.pdf>.
- HOLTZER PÉTER (szerk.) [2010]: Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest, <https://mek.oszk.hu/19600/19682/19682.pdf>.
- HOLZMANN, R.–PALMER, E. (szerk.) [2006]: *Pension Reform. Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contribution (NDC) Schemes*. The World Bank, Washington, DC. <http://documents.worldbank.org/curated/en/713861468120840510/pdf/353470REV0Pension0Reform01PUBLIC1.pdf>.

- HOLZMANN, R.–PALMER, E.–ROBALINO, D. (szerk.) [2012]: Nonfinancial Defined Contribution Pension Schemes in a Changing Pension World. Vol. 1. Progress, Lessons, and Implementation. The World Bank, Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/9378>.
- HOLZMANN, R.–PALMER, E.–ROBALINO, D. (szerk.) [2013]: Nonfinancial Defined Contribution Pension Schemes in a Changing Pension World. Vol. 2. Gender, Politics, and Financial Stability. The World Bank, Washington, DC. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12212>.
- HORVÁTH GYULA [2019]: Fordulat a halandóságban? Biztosítás és Kockázat, 6. évf. 3. sz. <https://mabisz.hu/wp-content/uploads/2019/10/biztositas-es-kockazat-6-evf-3-szam-2-cikk.pdf>, <http://dx.doi.org/10.18530/BK.2019.3.18>.
- MAROSI JUDIT–MOLNÁR D. LÁSZLÓ [2018]: Öregségi nyugdíjasok halandósága 2015-ben. Statisztikai Szemle, 96. évf. 1. sz. 1–26. o. <http://dx.doi.org/10.20311/stat2018.01.hu0005>.
- OECD [2017]: Pensions at a Glance 2017. OECD and G20 Indicators. OECD, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2017_pension_glance-2017-en.
- SAMUELSON, P. A. [1958]: An exact consumption-loan model of interest with or without the social contrivance of money. Journal of Political Economy, Vol. 66. No. 6. 467–482. o. <https://doi.org/10.1086/258100>.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2001]: Szolgálati idő, szabadidő és nyugdíj – ösztönzés korlátokkal. Közgazdasági Szemle, 48. évf. 5. sz. 393–408. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2008]: Improving on the Notional Defined Benefit. Megjelent: *Marin, B.–Zaidi, A.* [2008]: Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Progress and Policies. Ashgate, 637–653. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2017]: Az elfelejtett nyugdíjdegresszió, Közgazdasági Szemle, 64. évf. 6. sz. 650–660. o. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2017.6.650>.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2018]: Miért kell a nyugdíj-valorizálást és -indexálást pontrendszerrel felváltani? Közgazdasági Szemle, 65. évf. 9. sz. 903–922. o. DOI: <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2018.9.903>.
- THALER, R. H.–SUNSTEIN, C. R. [2011]: Nudge. Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról – a pénzügyi válság után. Manager Könyvkiadó, Budapest.
- THE SWEDISH... [2017]: The Swedish old-age pension system. How the income pension, premium pension and guarantee pension work. Ministry of Health and Social Affairs, Stockholm, <https://www.government.se/information-material/2017/05/the-swedish-old-age-pension-system/>.
- WORLD BANK [1994]: Averting the Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth. A World Bank Policy Research Report, World Bank, Washington, DC. 2 <http://documents.worldbank.org/curated/en/973571468174557899/pdf/multi-page.pdf>.